

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 11-261м групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Гриценко Ірина Валентинівна
Керівник к.пед.н., доцентка Денисенко В.В.
Рецензент к.пед.н., доцентка Борисенко Н.М.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.Формування естетичного досвіду молодших школярів як педагогічна проблема	8
1.1. Сутність естетичного досвіду молодших школярів у науково-педагогічній літературі	9
1.2. Функції естетичного досвіду молодших школярів.....	16
РОЗДІЛ 2. Педагогічні умови формування естетичного досвіду молодших школярів	23
2.1. Стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів.....	23
2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування естетичного досвіду молодших школярів.....	30
2.3. Зміст і організація формувального експерименту.....	34
2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи.....	44
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	58
Додаток А. Анкета для усного опитування.....	58
Додаток Б. Завдання для учні першого класу.....	59
Додаток В. Методичні прийоми організації діяльності учнів.....	60
Додаток Г. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку українського суспільства стверджується стратегія прискореного, випереджувального розвитку освіти і науки, фізичних, інтелектуальних, моральних та інших сутнісних сил особистості, які забезпечують її самоствердження і самореалізацію. Як зазначено у Законі України «Про освіту», освіта являє собою стратегічну основу розвитку особистості, суспільства, нації і держави, є запорукою майбутнього, найбільш масштабною і людиноємною сферою суспільства, засобом відтворення й нарощування інтелектуального, духовного потенціалу народу.

Духовні основи суспільних відносин спрямовано на формування системи моральних цінностей, світоглядних орієнтацій, правової відповідальності, а також на вміння особистості освоювати навколишню дійсність за законами краси. Естетичний досвід є важливим надбанням як суспільства в цілому, так і окремої людини, що дозволяє їй самостійно сприймати, високо цінувати і примножувати матеріальні й духовні надбання українського народу. Це зумовлює необхідність забезпечення умов формування естетичного досвіду особистості. Освітня практика покликана сприяти розвитку емоційно-чуттєвої активності учнів, готувати їх до самостійного сприймання і творення художньо-естетичних цінностей.

Актуальним завданням закладів загальної середньої освіти є формування естетичного досвіду молодших школярів. Адже він акумулює в собі найважливіші духовно-практичні властивості дітей, їхні можливості щодо освоєння та плідного використання на практиці культурно-естетичних надбань суспільства. Естетичний досвід символізує сукупність чуттєвих сприймань, що набувають учні у процесі взаємодії з прекрасним у природі й

суспільстві, становить основу естетичних знань людини про матеріальний світ та суспільні відносини, культурні цінності, твори мистецтва.

Дослідження в галузі теорії та методики естетичного виховання сприяли актуалізації зазначеної проблеми. Так, у наукових дослідженнях (І.Зязюн, О.Семашко, Г.Апресян, Ю.Борєв, А.Канарський) естетичний досвід отримує інтерпретацію з позиції філософської науки. У педагогічних працях (С. Мельничук, Г. Падалка, О. Рудницька, Г.Шевченко та ін.) розглядаються теоретичні аспекти формування естетичного досвіду особистості засобами мистецтва. Методичні рекомендації (Н.Бутенко, Т. Завадська, Л.Коваль, Г.Карась, Г. Тарасенко) присвячено особливостям формування естетичного досвіду у шкільному та студентському віці. У центрі уваги вчених (Є.Антонович, Б.Брилін, Ж.Вартанова, Н.Гузій, О. Дем'янчук, С. Жупанин, Н.Миропольська, С. Науменко, О. Ростовський, А. Щербо) постають питання розвитку окремих параметрів естетичного досвіду дітей та молоді, їхніх естетичних почуттів, інтересів, потреб, сприймання, творчої активності, художніх здібностей.

Проте з погляду педагогічного забезпечення цього процесу питання формування естетичного досвіду учнів початкової школи не отримало достатнього висвітлення і теоретичного обґрунтування.

Як засвідчують результати педагогічних спостережень, у формуванні естетичного досвіду учнів мають місце труднощі, пов'язані з тим, що молодші школярі не отримують необхідні знання у сфері мистецтва, не привчаються до самостійного використання набутих знань у сприйманні та оцінці явищ прекрасного у повсякденному житті та мистецтві.

Необхідність дослідження проблеми формування естетичного досвіду молодших школярів зумовлена важливістю оновлення концептуальних, теоретичних і методичних засад, які б відповідали сучасним досягненням у галузі естетики, мистецтвознавства, психології і педагогіки. Художня освіта й естетичне виховання дітей повинні будуватися на принципах гуманістичної педагогіки, зорієнтованої на розвиток таких властивостей особистості, які

забезпечують повноцінне формування естетичного досвіду. Актуальність проблеми, недостатнє теоретичне і методичне її обґрунтування й зумовили вибір теми випускної роботи – «Формування естетичного досвіду молодших школярів».

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності естетичного досвіду учнів початкової школи та експериментальній перевірці ефективності розробленої методики його формування.

Гіпотеза. Ефективне формування естетичного досвіду молодших школярів стає можливим за таких педагогічних умов:

- а) урахування вчителями початкових класів мети, основних завдань та етапів формування естетичного досвіду молодших школярів;
- б) стимулювання і розвитку емоційно-естетичної, інтелектуально-естетичної та креативно-естетичної активності учнів;
- в) організації діалогічної взаємодії з учнями в системі їх комунікативної, пізнавальної і творчої діяльності, пов'язаної з естетичним ставленням до дійсності і мистецтва.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження поставлено такі **завдання**:

1. Визначити сутність та функції естетичного досвіду особистості як психолого-педагогічної категорії.
2. Дослідити стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів.
3. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню естетичного досвіду молодших школярів.

Об'єктом дослідження є процес формування естетичного досвіду учнів молодшого шкільного віку, а **предметом** – педагогічні умови формування естетичного досвіду школярів в освітньому процесі початкової школи.

У процесі дослідження було використано комплекс методів: **теоретичні** - вивчення й аналіз наукової літератури в галузі філософії,

естетики, психології, культурології, педагогіки для визначення сутності та функцій естетичного досвіду учнів; метод теоретичного моделювання при визначенні основних етапів формування естетичного досвіду молодших школярів; теоретичне осмислення практики використання діалогічної взаємодії як методу естетичного виховання; ретроспективний аналіз власного педагогічного досвіду естетичного виховання молодших школярів засобами мистецтва; **емпіричні** - педагогічні спостереження, анкетування, тестування, бесіди, спеціальні завдання, констатувальний і формувальний експерименти, кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що: дістало подальший розвиток визначення сутності і функцій естетичного досвіду учнів молодшого шкільного віку як сукупності знань і вмінь, набутих на основі й у процесі естетичного ставлення до дійсності і мистецтва; виділено ряд положень, які характеризують сутність, роль і можливості використання художнього діалогу як методу формування естетичного досвіду учнів початкових класів; теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування естетичного досвіду молодших школярів.

Практична значущість роботи полягає в тому, що запропоновано методику діагностування стану сформованості естетичного досвіду молодших школярів; розроблено орієнтовну програму формування естетичного досвіду молодших школярів. Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці роботи початкової школи, а також у процесі підготовки майбутніх учителів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Випускна роботу виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Формування професійної компетентності кадрового педагогічного потенціалу у системі суспільних трансформаційних процесів» (№ 0117U005614).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися на всеукраїнських науково-практичних конференціях та засіданнях кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету (2019-2020 рр.). Матеріали дослідження висвітлено у 3-х наукових статтях у фахових виданнях.

Структура випускної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Сутність естетичного досвіду молодших школярів у науково-педагогічній літературі

Одним із пріоритетних завдань національного виховання в Україні є естетичне виховання дітей та молоді. Як зазначено у Законі України «Про освіту», національне виховання в Українській державі має бути спрямоване на формування у дітей та молоді світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури. Головною метою національного виховання є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [32, с. 15].

Естетичне виховання тісно пов'язане з інтелектуальним розвитком, формуванням моральних, правових, світоглядних цінностей, спрямоване на підготовку учнів до активного освоєння творів художньої літератури і мистецтва. На думку вчених (І. Зязюн, О. Семашко, О. Рудницька та ін.), є в естетичній науці категорія, що повніше уособлює в собі не лише наслідки естетичного виховання як процесу, але водночас і вихідне начало, з якого естетичне виховання розпочинається. Це - «естетичний досвід» як своєрідний континуум властивостей і якостей, що поступово переходять одна в одну і одна одну взаємодоповнюють [46, с.126].

Складність структури та багатофункціональність естетичного досвіду особистості вимагають серйозного наукового аналізу та вивчення особливостей його становлення і розвитку на соціальному, пізнавальному, комунікативному, ціннісно-орієнтаційному рівнях. Як було зазначено, окремі аспекти цієї проблеми знайшли наукову інтерпретацію і пояснення. Проте залишається ще чимало виявів процесу формування естетичного досвіду, що вимагають конкретних кроків як теоретичного, так і практичного характеру.

Ураховуючи, що в науково-педагогічній літературі поняття естетичного досвіду особистості ще не отримало достатнього висвітлення, у нашому дослідженні здійснено відповідний теоретичний аналіз, мета якого полягає у *визначенні сутності та функцій естетичного досвіду учнів молодшого шкільного віку.*

Відомо, що вивченням проблеми формування естетичного досвіду особистості займалися вчені в різних галузях науки: філософії, естетики, психології, культурології та педагогіки. У результаті здійснення наукових пошуків дослідникам удалося з'ясувати ряд важливих аспектів зазначеної проблеми, виділити окремі положення, що характеризують взаємозв'язок і зумовленість естетичного досвіду особистості практикою емоційно-чуттєвого пізнання дійсності, різними формами оволодіння знаннями і вміннями у соціальній та культурній сферах [5, с.114].

Програма нашого дослідження передбачає розкриття сутності цього явища з метою створення необхідних умов для послідовного й ефективного збагачення естетичного досвіду дітей молодшого шкільного віку. З цією метою у теоретичному випускної роботи подано матеріали, що характеризують сутність і функції естетичного досвіду учнів молодшого шкільного віку.

На основі аналізу наукової літератури, присвяченої формуванню естетичного досвіду особистості, нами виділено ряд поглядів, згідно з якими естетичний досвід визначається як явище, яке має соціально-історичну, культурологічну і особистісну зумовленість [18, с.163].

Одним із поширених у науковій практиці є розуміння естетичного досвіду як *соціально-історичного явища*. Визначаючи сутність і природу естетичного досвіду, дослідники спираються, передусім, на філософське розуміння його залежності від об'єктивних і суб'єктивних факторів. Так, у філософському енциклопедичному словнику знаходимо визначення того, що досвід заснований на практиці чуттєво-емпіричного пізнання навколишньої дійсності, і що у ньому поєднуються знання й уміння. Таке тлумачення поняття досвіду має суспільно-історичні корені. Адже з історії наукової думки відомо, що представники окремих філософських течій, зокрема емпіризму та сенсуалізму, підкреслювали, що завдяки чуттєвій активності людина може отримувати необхідні знання про прекрасне [16, с. 41].

При цьому чуттєва активність людини інтерпретується по-різному. Так, представники ідеалістичного емпіризму (Дж. Берклі, Д. Юм) обмежували естетичний досвід сукупністю відчуттів, заперечуючи, що в його основі лежить об'єктивна реальність. Навпаки, представники матеріалістичного емпіризму (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Дідро, К. Гельвецій) твердили, що джерелом естетичного досвіду є матеріальний світ [55].

Свої філософські міркування щодо сутності естетичного досвіду висловлювали І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель. Зокрема, І. Кант, виявляючи своє бачення цього явища, зауважував, що люди володіють апріорними формами розуму, завдяки яким вони здійснюють синтез відчуттів, категоріально упорядковують їх на основі продуктивної уяви. Відомий філософ Г. Гегель, дотримуючись ідеалістичних орієнтацій, підкреслював, що естетичний досвід є відображенням руху свідомості людини, її прагнення до певної мети. Він уважав, що на цьому шляху досягнутий результат діяльності може не збігатися з визначеною метою. За таких обставин людина порівнює бажане з досягнутим, уточнює свої погляди на предмет. Цей процес, на думку Г. Гегеля, і визначає сутність естетичного досвіду [55].

На прикладі філософських пошуків науковців ХХ століття можна зазначити, що проблема естетичного досвіду людини залишається в центрі уваги вчених, які намагаються висловити своє розуміння соціальної сутності цього явища. У результаті різноманітної наукової інтерпретації естетичний досвід отримує своє визначення як «інструментальний» план використання речей, як внутрішній світ безпосередніх переживань людини, певний стан свідомості суб'єкта [48].

З нашої точки зору, найбільш обґрунтованим є діалектико-матеріалістичне розуміння соціально-історичної сутності естетичного досвіду, за яким стверджується думка про об'єктивно-суб'єктивну обумовленість цього явища, його залежність як від об'єктивної дійсності, так і від пізнавальних можливостей людини. Дотримуючись такого погляду, дослідник В. Панов зауважує, що естетичний досвід характеризується об'єктивним змістом, який залежить від розвитку практичної і пізнавальної діяльності людей у процесі перетворення ними зовнішнього світу і самих себе [58, с.33].

Справді, естетичний досвід має об'єктивно-суб'єктивну природу. Такої думки дотримуються вчені в галузі естетичної теорії (Г. Апресян, Ю. Борєв, А. Буров, Н. Киященко, М. Овсянніков). Явища прекрасного, піднесеного людина сприймає в навколишній дійсності, виявляє щодо них певну активність, цілеспрямовану діяльність, спирається на історично апробовані форми і методи освоєння природного і соціального середовища за законами краси [15].

Накопичення і передача естетичного досвіду від одного покоління до іншого є характерною ознакою суспільно-історичного розвитку. Цьому процесу значною мірою сприяють цінності культури, мовленнєві форми, побутові традиції тощо. Звертаючи увагу на це, дослідники підкреслюють, що досвід як результат практичної і пізнавальної діяльності людини відображає рівень оволодіння об'єктивними законами природи, суспільства і

мислення, досягнутий людьми на даному етапі їх історичного розвитку [35, с.40].

Не менш характерним для наукової думки є визначення сутності естетичного досвіду як *результату культуротворчого процесу*. Дослідники в галузі естетики, теорії культури і мистецтва (В.Асмус, В.Біблер, Л.Зеленов, М.Коган, Є.Крупник, В.Кудін, С.Мельничук) підкреслюють, що естетичний досвід є результатом культуротворчої діяльності суспільства і людини. Він формується під впливом культури, тобто того середовища, у якому він може повноцінно існувати, розвиватись і творити [36].

Культура охоплює такі галузі, як політика, право, мораль, наука, мистецтво, релігія. Їх об'єднує генералізуюча ідея служіння людині, розвитку її фізичних, психічних, духовних і творчих сил. Проте кожна із зазначених галузей культуротворчого процесу має певну специфіку, що торкається як змісту, так і функцій культури.

На думку вчених (Л. Антонова, В. Бутенко, А. Буров, О.Костюк), політика є способом утвердження і досягнення ціннісно орієнтованих соціальних програм культуротворчості. Мораль покликана забезпечити відповідність поведінки окремої людини вимогам культурного середовища. Наука створює необхідні умови для здійснення людиною цілеспрямованих дій активного освоєння естетичних закономірностей навколишньої дійсності. Мають функціональну визначеність й інші форми й напрямки культуротворчого процесу. Якщо право закріплює на законодавчому рівні правові норми суспільних відносин, то релігія дозволяє людині сприймати дійсність і себе залежно від теологічного світогляду, відчувати відповідальність за свої почуття, думки і дії [16; 30].

Культуротворчі процеси тяжіють до узагальнення й осмислення духовних вивів суспільства. Можна погодитися з думкою О. Рудницької про те, що духовність має бути осмисленою у сукупності різних явищ психіки, комплексу знань та ідеальних уявлень особистості. Асоціативний фон духовності первісно мав релігійну забарвленість. Вона століттями означала

звернення людини до всесвітнього трансцендентального розуму, відображала уявлене існування надприродних сил. Але духовною може бути й людина, яка не є релігійною. «Духовність - це наукові знання, вміння розібратися у світі, усвідомлення своєї невідокремленості від природи вищих цінностей життя» [58, с.8].

Естетичне ставлення людини до дійсності визначається багатьма факторами культуротворчого процесу. Так, опанувавши необхідними науковими знаннями, людина відкриває значно більші можливості осмислення естетичних закономірностей природних і соціальних явищ. Вона виявляє здатність самостійно аналізувати окремі естетичні властивості предметів і процесів, що мають місце у повсякденному житті і впливають на зміст і характер людського ставлення до дійсності. Наукові досягнення суспільної культури допомагають в освоєнні найважливіших закономірностей розвитку природи і суспільства, сприяють підготовці людини до естетичної оцінки самої себе, конкретних виявів поведінки, творчої діяльності тощо [44, с.144].

Важливого значення у розвитку естетичного досвіду як результату культуротворчого процесу мають морально-етичні аспекти розвитку суспільства і людини. Адже моральні почуття, поняття й уявлення є основою глибокого сприймання й осмислення змісту і характеру естетики міжособистісних стосунків, що складаються між людьми і визначають рівень їх моральної свідомості. Моральні почуття, співпереживання, поняття і судження дозволяють людині відчувати і оцінити належним чином красу моральних стосунків, відповідальність людини за свої дії, зрозуміти свою причетність до етнокультурних традицій, котрі складаються у процесі розвитку культури суспільства [38, с.124].

Відомо, що твори художньої літератури і мистецтва акумулюють у собі значний за обсягом і змістом досвід пізнання й освоєння дійсності за законами краси. Адже це - закони, що дозволяють людині діяти не лише правильно, але й красиво, виразно, витончено. Закони краси важко пояснити

словами або формулами, проте їх можна передати за допомогою відчуття, співпереживання, творчого натхнення людини, художніх образів та мистецьких творів. Звідси виникає необхідність послідовної підготовки людини до взаємодії зі світом прекрасного за допомогою мистецтва, його сприймання, оцінки та творчої інтерпретації [40, с.86].

Ми переконані в тому, що культуротворчим середовищем, у якому знаходиться людина в усі періоди свого життя, є мистецтво. Воно є одним із впливових факторів естетичного розвитку особистості. Залежно від змісту і характеру духовно-практичних зв'язків, що утворюються між людиною і світом мистецтва, відбувається розвиток її естетичного досвіду. Система естетичних цінностей людини спрямовується на розв'язання соціальних проблем функціонування художньої культури та підвищення ефективності її впливу.

Вивчаючи цей аспект проблеми, О. Дем'янчук підкреслює, що у художньо-естетичних цінностях людина знаходить джерело духовного збагачення, морального вдосконалення, співпереживання, розвою творчих сил і здібностей. У плідному спілкуванні з мистецтвом вона набуває досвіду, який ушляхетнює важливі напрями діяльності, створює умови для всебічного використання можливостей художньої культури, що виховують і розвивають творчу особистість [22, с.20].

Наукові праці вчених (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Л. Благонадьожина, Л. Божович, Ю. Болотін, Б. Брилін, Н. Бутенко, І. Гончаров, О. Дем'янчук, С. Жупанин) переконують у тому, що естетичний досвід являє собою духовно-практичне надбання особистості, пов'язане з можливостями людини самостійно сприймати, оцінювати і творити прекрасне в житті і мистецтві [4; 10; 13; 16; 17; 22] .

Акцентуючи увагу на особистісних параметрах естетичного досвіду, О. Рудницька зауважує, що його сутність виявляється в активному освоєнні прекрасного в житті і мистецтві. На думку вченої, «творчий аспект у культурі розуміється не лише як створення нових духовних цінностей, а й як процеси

їх збереження, передачі та споживання» [58, с.7]. Це вимагає від особистості виявлення таких духовних і психологічних сил і можливостей, як почуття, розум, воля.

Можна погодитися з думкою В. Біблера про те, що вся культура інтегрується в одному єдиному контексті життя, тобто культура суспільства неминуче шукає виходу в культуру особистості. Таким чином, культура перетворюється на інтегральний фактор соціалізації людини, стає середовищем для її розвитку. З огляду на це дослідники вважають, що особистісна культура є індивідуальною формою виявлення результатів культурного впливу суспільства на людину, а також результатів сприйняття особистістю культурних цінностей [11, с.33].

Естетичний досвід набуває характеру особистісної цінності лише тоді, коли він акумулює у собі вплив духовних цінностей суспільства, засвоєні знання, поняття та уявлення про прекрасне, а також засвідчує можливості людини самостійно входити у світ естетичних надбань суспільства, активно використовувати їх духовний і виховний потенціал. Одним із таких надбань є мистецтво. Як пише О. Рудницька, духовне осяяння завжди пов'язане з особливою насолодою або стражданням, які переводять ставлення людини до художнього об'єкта з повсякденної сфери в естетичний простір. Духовна насолода - дещо інше, ніж особистісні почуття, які виникають у процесі сприйняття, оскільки її специфіка полягає в піднесенні над сутністю самого мистецького твору. Під впливом художніх образів безпосередні почуття переходять в естетичні, етичні, гуманні уявлення суб'єкта, в яких духовність набуває свого реального вираження як ціннісний акт спілкування з прекрасним, що спрямований на самопізнання своєї ідеальної сутності. Саме в цьому виявляється катарсичний характер естетичних відношень, котрі виступають способом розвитку духовності людини [58, с.9].

Здійснений у процесі дослідження теоретичний аналіз проблеми дозволив розкрити сутність естетичного досвіду як соціальної, культурологічної та особистісної цінності, осмислити його як цілісне

функціональне утворення в структурі духовно-практичного зв'язку учнів молодшого шкільного віку з естетичними цінностями дійсності і мистецтва, виявити його об'єктивні і суб'єктивні параметри. Науково-теоретичний пошук засвідчив, що естетичний досвід належить до системоутворювальних явищ, впливати на які стає можливим лише з урахуванням їх особливостей на окремих етапах становлення і розвитку особистості [12,с.122].

За логікою викладеного вище матеріалу можемо констатувати, що суттєвим компонентом процесу естетичного ставлення людини до дійсності є її *естетичний досвід*, який виступає в якості не просто проміжного етапу між суб'єктом і об'єктами естетичного ставлення, але і є цілком визначеним духовно-практичним надбанням людини. Це справді так, якщо в системі становлення особистості цьому компоненту приділяється відповідна увага, створюються належні умови для його цілеспрямованого розвитку і збагачення як цінності людини. Зазначене вище дозволяє зробити висновок щодо сутності естетичного досвіду молодших школярів. Уважаємо, що *естетичний досвід є цілісним функціональним утворенням у структурі духовно-практичного зв'язку учнів з естетичними цінностями дійсності і мистецтва.*

1.2. Функції естетичного досвіду молодших школярів

На основі теоретичного аналізу цього питання нами виділено такі функції: комунікативну, пізнавальну і креативну.

Комунікативна функція естетичного досвіду має суттєве значення для встановлення духовно-практичного зв'язку учнів молодшого шкільного віку зі світом прекрасного. Як підтверджує В. Попов, досвід існує для того, щоб передавати певні знання, вміння і навички від одного покоління до іншого. Підкреслюється, що накопичення і передача досвіду від покоління до покоління визначає суттєву характеристику суспільного розвитку. Досвід об'єктивується у предметній та мовній формі, цінностях культури і мистецтва. Являючи собою результат практичної і пізнавальної діяльності

людини, досвід відображає рівень оволодіння об'єктивними законами природи, суспільства і мислення, досягнутими людьми на певному етапі їх історичного розвитку [17, с.64].

Естетичний досвід є різновидом суспільного досвіду, покликаний забезпечувати процес входження людини у світ прекрасного, піднесеного. Маючи актуалізований у свідомості людини характер, естетичний досвід виявляє себе передусім як ціннісно-орієнтаційний фактор її розвитку і поведінки. Він виступає у ролі внутрішнього спонукання особистості до сприймання краси в природі, праці, мистецтві, організації власної діяльності з урахуванням естетичних вимог.

Для учнів молодшого шкільного віку естетичний досвід має важливе ціннісно-орієнтаційне значення. Адже діти ще не володіють системою відповідних понять та уявлень у галузі естетичної культури, проте їх естетичний досвід, який виявляється у формі почуттів, співпереживання, допомагає орієнтуватися у тому, що є прекрасним чи потворним, піднесеним чи низьким у поведінці та діяльності людини [19, с.56].

Розуміння важливості того, що ціннісно-орієнтаційне забезпечення естетичного ставлення учнів до навколишньої дійсності й мистецтва може відбуватися успішно на матеріалі естетичного досвіду, дозволяє зробити висновок щодо необхідності його формування у молодшому шкільному віці. Учням важливо вміти самостійно орієнтуватись у цінностях, які оточують їх у повсякденному житті, праці, творчості. Естетичний досвід, відповідаючи соціальним і культурологічним потребам суспільства, а також віковим можливостям дітей молодшого шкільного віку, може стати суттєвим внутрішнім фактором ціннісно-орієнтаційного самовизначення особистості [20, с.87].

Пізнавальна функція естетичного досвіду молодших школярів нами визначена у зв'язку з тим, що краса, прекрасне глибоко сприймається лише на основі набутих раніше знань, понять, почуттів. Усі вони є результатом суспільно-історичного освоєння закономірностей, що характеризують вияви

прекрасного, піднесеного, гармонійного, цілісного в дійсності і мистецтві. Здобутий суспільно-історичною практикою естетичний досвід передається учням, закріплюється в їх естетичній свідомості, зберігається у пам'яті, використовується у процесі життєдіяльності [41; 44].

Усвідомлення цього дозволяє зазначити, що естетичний досвід особистості може бути сформовано за допомогою різноманітного інформаційного матеріалу, який відрізняється своїм ціннісним змістом, спрямованістю, забарвленістю тощо. Залежно від того, на які знання спирається особистість, які поняття та уявлення домінують у її оцінних судженнях, мисленні, і визначається ціннісно-інформаційний параметр естетичного досвіду [25].

На основі аналізу результатів наукового пошуку вчених (Н. Миропольська, С. Жупанин, Г. Тарасенко та ін.) можемо констатувати, що у молодших школярів достатньо виражене ставлення до природи, мистецтва, засноване на використанні емоційних сил і тих способів освоєння естетичного, що дозволяють встановлювати з предметами і явищами дійсності, творами мистецтва емоційно-забарвлений зв'язок. Разом з тим, як зазначає В. Бутенко, перехід дітей від ігрової діяльності до організованого і послідовного оволодіння знаннями, вміннями і навичками на основі дисциплін, що вивчаються в школі, веде до утвердження інтелектуальних можливостей освоєння естетичної цінності явищ дійсності й мистецтва. Під час навчальних занять молодші школярі набувають знань, що характеризують виражальні якості художніх творів, привчаються використовувати окремі художні знання та уявлення у процесі естетичної оцінки мистецтва і дійсності [49, с.7].

Посилення ролі інтелектуальних способів освоєння прекрасного у молодшому шкільному віці повинно бути враховане в роботі вчителя початкових класів і забезпечене відповідними педагогічними діями. Сутність цих дій полягає у тому, щоб послідовно відбувалося збагачення ціннісно-

інформаційного параметру естетичного досвіду учнів, щоб молодші школярі набували естетичних знань, понять, уявлень, що необхідні для повноцінного сприймання й оцінки прекрасного в предметах і явищах повсякденного життя, у творах художньої літератури і мистецтва [51, с.53].

Креативна функція естетичного досвіду молодших школярів є важливим виявом того, наскільки успішно і послідовно вони готуються до самостійної і творчої взаємодії зі світом прекрасного. Йдеться про те, що естетичний досвід знаходиться під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх процесів. Організаційний вплив забезпечують такі зовнішні фактори, як школа, сім'я, засоби масової інформації тощо. Їх участь в організації естетичного досвіду знайшла відповідне відображення на сторінках науково-педагогічних видань. Проте існують і внутрішні фактори, що виступають у ролі організуючих сил і також впливають на формування естетичного досвіду. До них можна віднести естетичний досвід молодших школярів, структурованість естетичних знань, здійснення логічних операцій, опору на актуалізовані почуття тощо [30; 46; 48].

Внутрішні процеси, характерні для естетичного досвіду, впливають на його самореалізацію, спонукають учнів до самоосвіти і самовиховання. У молодшому шкільному віці ця тенденція спостерігається. Ми погоджуємося з думкою В. Бутенка про те, що мозаїчність ставлення молодших школярів до дійсності і мистецтва є важливим кроком до зміцнення системності цього духовного утворення, виявленням самостійності й усвідомленості емоційно-естетичних реакцій. Педагогічна практика покликана забезпечити адекватні інформаційні та організаційні умови, за якими молодші школярі не втрачали б властиву їм безпосередність та емоційність естетичного реагування і, разом з тим, послідовно долучалися до суспільно значущих способів освоєння прекрасного [55, с. 27].

Креативна функція естетичного досвіду свідчить про перевагу, яку надають молодші школярі окремим знанням та способам естетичної діяльності. Залежно від того, якою є креативна функція, і визначається

функціональна активність естетичного досвіду, його вплив на поведінку і ставлення до естетичних і художніх цінностей [50, с.19]

Таким чином, теоретичний аналіз дозволив зазначити, що естетичний досвід є одним із складних явищ у системі соціальних, культуротворчих та особистісних виявів. На соціальному рівні естетичний досвід розглядається як цінність, що сприяє зміцненню духовності суспільства, об'єднанню найважливіших виявів духовного життя навколо естетичної ідеї. У процесі культуротворчої практики естетичний досвід дозволяє вирішувати завдання щодо художньо-образного відображення навколишньої дійсності. Майстри художнього слова, музики, живопису, архітектури, фотомистецтва спираються на естетичний досвід, в якому акумулюється здатність організовувати художньо-творчий процес за законами краси.

У житті та діяльності окремої людини естетичний досвід виявляє себе як духовно-практичне надбання. Спираючись на власні естетичні почуття, знання, уміння, особистість відкриває для себе можливість духовного збагачення, встановлення плідних стосунків з іншими людьми, участі у творчому процесі. У молодшому шкільному віці цей процес набуває особливого значення і вимагає відповідної педагогічної допомоги. Для розв'язання цієї проблеми важливо використовувати можливості активної взаємодії молодших школярів з цінностями мистецтва [39, с.35].

Отримані в результаті сприймання прекрасного в дійсності і мистецтві почуття, думки, уподобання набувають ціннісного характеру і перетворюються у суттєвий фактор розвитку особистості. Саме тому важливим є завдання формування естетичного досвіду особистості на всіх етапах її життєдіяльності. Видатні педагоги А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. підкреслювали виняткове значення естетичного виховання учнів різних вікових груп [52].

Так, на прикладі досвіду В. Сухомлинського з системної організації естетичної освіти і виховання учнів бачимо, що визначальним у навчально-виховному процесі Павлиської школи було прагнення педагогів

стверджувати естетичний потенціал дітей, розкривати їхні можливості в освоєнні прекрасного у природі, побуті, праці та творчості. Шкільна практика, організована під керівництвом майстрів педагогічної праці, засвідчує, що проблема естетичного виховання може бути успішно розв'язана за умови, якщо навчально-виховний процес буде спрямований на формування в учнів необхідного естетичного досвіду [60, с.104].

У молодшому шкільному віці дитина активно набуває суспільного, художнього, естетичного досвіду. Можемо погодитися з думкою вчених (Н. Белкіна, С. Борисюк, О.Ростовський та ін.), що у молодшому шкільному віці закладається фундамент моральної поведінки дитини, починає формуватися громадська спрямованість особистості, активно відбувається засвоєння моральних норм і правил естетики поведінки. Усе це відбувається в умовах, коли характер молодших школярів лише починає складатися, тому характерологічні вияви є ситуативними, відзначаються суперечливістю і нестійкістю [43].

Спостерігаючи за молодшими школярами, неважко помітити, що вони часом є імпульсивними, виявляють схильність діяти негайно, під впливом безпосередніх почуттів, спонукань, випадкових приводів, не обмірковуючи всіх обставин. І, разом з тим, їм властива чуйність, допитливість, безпосередність, наслідування, висока емоційність [45, с. 3].

Ураховуючи зазначені вище соціально-психологічні умови розвитку молодших школярів, ми переконуємось у необхідності повнішого осмислення питання щодо особливостей формування естетичного досвіду у цей віковий період. На нашу думку, ефективність цілеспрямованого естетико-виховного впливу школи, сім'ї, творчих колективів може бути забезпечена лише за умови, якщо будуть ураховані вияви естетичного розвитку особистості молодших школярів.

У нашому дослідженні основна увага звернена на формування естетичного досвіду *учнів молодшого шкільного віку*. Це пояснюється тим, що емоційна сфера молодшого школяра особливо сприйнятлива до зовнішніх

впливів. Вона гостро реагує на звуки, барви, явища та форми навколишнього світу. Тому цей період життя дитини найбільш сприятливий для формування естетичних переживань, почуттів, смаків. Як зазначає С. Мельничук, у перші роки шкільного навчання і виховання закладається фундамент гармонійного, у тому числі й естетичного розвитку особистості. Від того, які естетичні цінності, судження, почуття, смаки, потреби будуть сформовані в учнів у початковій школі, багато в чому залежатиме подальший розвиток особистості та можливості її вдосконалення. Формування естетичних якостей особистості тісно пов'язане з емоційною сферою дитини, а все емоційне, пережите надовго фіксується і залишається у свідомості дітей. Тому допущені у початковій школі помилки в естетичному вихованні важко, а іноді і неможливо виправити у старших класах [35, с. 3-4].

Розділ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів

У процесі дослідження важливо було визначити стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів. З цією метою нами були поставлені такі завдання: на основі аналізу наукової літератури виділити характерні ознаки розвитку естетичного досвіду в молодших школярів; розробити критерії, за якими визначається стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів; шляхом здійснення констатуючого експерименту визначити рівні сформованості естетичного досвіду учнів початкових класів.

Здійснюючи теоретичний аналіз зазначеного питання, ми виходили з розуміння того, що естетичний досвід молодших школярів являє собою сукупність знань і умінь, набутих на основі й у процесі естетичного ставлення до навколишньої дійсності і мистецтва. Естетичний досвід не є самоціллю, а умовою для виявлення естетичної активності під час спілкування, пізнання, творення прекрасного у повсякденному житті і мистецтві. Саме тому важливо було з'ясувати не лише наявність в учнів певних знань і умінь естетичного змісту і спрямованості, але і їхню функціональну активність, тобто характер впливу на процес спілкування, пізнання і творення прекрасного в житті і мистецтві.

Естетичний досвід є особистісною цінністю. А це означає, що він набуває цього статусу лише тоді, коли активно взаємодіє з духовною сферою людини, задовольняє її потреби, інтереси, спонукає до зустрічей з цінностями життя, які залишають позитивні наслідки, сприяють всебічному розвитку особистості [34].

Розуміючи складність проблеми та інваріантність її осмислення, нами зроблена спроба узагальнити найбільш характерні погляди вчених щодо діагностики сформованості естетичного досвіду учнів молодших класів. У результаті аналізу науково-практичних джерел та практичних форм і напрямів діагностичної діяльності вчителів початкових класів нами виділено і обґрунтовано необхідні *критерії*. До них віднесені:

- *художньо-естетична активність учнів* (інтереси, орієнтації, потреби, ставлення);
- *художньо-естетична освіченість учнів* (почуття, знання, поняття, світогляд);
- *художньо-естетичні вміння учнів* (сприймання, оцінювання, діяльність, творчість).

Експериментальна робота проводилась в Херсонському зсо №50 ім. Романа Набєгова. В експерименті брали участь учні перших класів: 1-А (експериментальний клас) та 1-Б (контрольний клас).

Для діагностики і визначення рівнів сформованості естетичного досвіду учнів перших класів нами було взято до уваги три основних параметри: виявлення молодшими школярами інтересу до прекрасного у навколишньому житті і мистецтві; розвиток в учнів художньо-естетичних почуттів; уміння молодших школярів сприймати художні та естетичні явища.

Зазначимо, що кожний із виділених параметрів вивчався окремо і відповідним чином оцінювався. Так, для з'ясування стану розвитку в учнів перших класів інтересу до прекрасного в навколишньому житті й мистецтві нами була розроблена анкета для усного опитування (додаток А). Питання анкети передбачали вивчення того, наскільки суттєвими і впливовими в житті молодших школярів є їхні художньо-естетичні інтереси, чи зацікавляться діти виявами прекрасного у природі, побуті, різних видах мистецтва.

Для отримання більш об'єктивної інформації з цього питання нами були також проведені педагогічні спостереження за ставленням учнів перших

класів до краси природи під час прогулянок, відвідання парку відпочинку, а також дослідницькі бесіди з молодшими школярами на теми: «Наші захоплення й інтереси», «Чи цікавить нас мистецтво», «Як ми проводимо вільний час».

Візуальні спостереження за дітьми, їхнє ставлення до красивого в повсякденному житті і мистецтві, а також дані, отримані під час усного опитування та дослідницьких бесід, дозволили нам виділити чотири групи учнів початкових класів.

Перша група учнів першого класу (58,4% з числа опитаних) охоплювала тих, хто не виявляв вираженого інтересу до прекрасного у повсякденному житті і мистецтві. Друга група (28,1%) засвідчила, що ці діти лише епізодично виявляють художньо-естетичний інтерес до явищ природи, побуту, мистецтва. Третя група молодших школярів (11,3%) підтвердила, що вони мають стійкий інтерес до прекрасного, який ще не завжди усвідомлюється, і лише 2,2% учнів виявляють стійкий інтерес до прекрасного і можуть його мотивувати.

На жаль, отримані нами експериментальні дані дозволяють констатувати, що більша частина учнів перших класів за цим критерієм виявляє ще низький рівень сформованості естетичного досвіду.

Водночас, бачимо, що естетичний досвід більшої частини учнів знаходиться на більш високому рівні сформованості, що засвідчують інтереси дітей до світу прекрасного. Це дозволяє зробити висновок щодо необхідності посилення педагогічної уваги до розвитку ціннісної спрямованості естетичного досвіду учнів перших класів.

Для вивчення стану розвитку в учнів молодших класів художньо-естетичних почуттів нами були розроблені спеціальні завдання, суть яких полягала в тому, щоб діти виявили свою здатність емоційно реагувати на предмети і явища навколишньої природи, побуту, мистецтва (додаток Б). А

зробити це вони повинні були за допомогою різнокольорових олівців, фарб та музичних звуків.

Учні із задоволенням виконували запропоновані нами завдання й у своїх малюнках, музично-звукових імпровізаціях намагалися передати почуття, які вони переживали, створюючи власний художньо-естетичний образ природи, казкового персонажу чи людини. Зазначимо, що виконані роботи об'єктивно засвідчували те, якими є художньо-естетичні почуття молодших школярів за їх змістовим наповненням, багатством, яскравістю і різноманітністю, емоційно-чуттєвого сприймання дійсності.

Детальне вивчення й оцінка учнівських робіт дозволили зробити висновок, що молодші школярі виявляють різні за своїм змістовим забарвленням художньо-естетичні почуття. На жаль, 43,8% з числа тих, хто виконував завдання, засвідчили, що їхня емоційно-чуттєва палітра не відзначається яскравістю і пов'язана переважно з обмеженим колом засобів художньої і музичної виразності. Ці учні користуються лише кількома кольорами, а це означає, що їхні естетичні почуття ще не отримали належного розвитку. Дещо кращі результати виконання запропонованих нами завдань засвідчили 34,8% молодших школярів. Їхні творчі роботи відзначалися більшою насиченістю кольорів, проте окремі з них були використані спонтанно, випадково, без належного сприймання й осмислення. Водночас зазначимо, що ця група дітей має насиченіший емоційно-чуттєвий тезаурус і тому виявляє більш розвинені порівняно з попередніми можливості естетичного ставлення до навколишньої дійсності й мистецтва.

Достатній рівень сформованості естетичних почуттів засвідчили 18% учнів перших класів. Їм властива була естетична сприйнятливість, уміння реагувати на широку палітру кольорів. Водночас їм ще бракувало досвіду усвідомлення своїх емоційно-чуттєвих реакцій. І лише 3,4% досліджуваних нами учнів найбільш змістовно і якісно виконали такі завдання і переконливо підтвердили свою відповідність високому рівню художньо-естетичної освіченості.

Передаючи за допомогою різнокольорових олівців, фарб, музичних звуків і мелодій свої почуття, вони засвідчили, що їх естетичне реагування є витонченим, багатоаспектним, різнобарвним. Діти вдало підбирали кольори з тим, щоб якомога змістовніше відтворити характерні риси і властивості паркових пейзажів, людей, явищ і предметів навколишньої природи.

Бачимо, що за цим критерієм естетичний досвід учнів перших класів не можна вважати у достатній мірі сформованим. Перед початковою школою постає питання, на яке слід реагувати послідовно і цілеспрямовано, створюючи умови для збагачення емоційно-естетичного досвіду і, зокрема, почуттів молодших школярів.

З метою вивчення стану сформованості естетичного досвіду учнів нами взято до уваги ще один параметр - уміння молодших школярів сприймати художні та естетичні явища. Адже сприймання прекрасного у природі, мистецтві є свідченням функціональності естетичного досвіду, його дієздатності і спроможності допомагати учням у встановленні духовно-практичного зв'язку із тим, що можна віднести до прекрасного, досконалого, образного тощо. З урахуванням цього ми намагалися з'ясувати, наскільки вміють учні самостійно сприймати художньо-естетичні явища.

Для експериментального вивчення цього питання розроблено завдання, спрямовані на те, щоб виявити уміння учнів сприймати художні твори і, зокрема, їх емоційно-чуттєву виразність (додаток Б).

Учні перших класів взяли активну участь у процесі тестування, називали слова, що характеризують образи сприйнятих ними казкових персонажів, виділяли виразні якості декоративної тарілки, розписаної за народними мотивами, відтворювали ритміку прослуханих музичних мелодій. Але їх результативність була різною. Так, 46,1% молодших школярів, які брали участь в експерименті, відчували певні труднощі щодо сприймання названих художніх явищ. Поза їхньою увагою залишалися часом виразні засоби (колір, ритм, мелодія та ін.), що засвідчувало їх недостатню підготовку до самостійного сприймання художньо-естетичних явищ.

Водночас інша група учнів (37,1%) засвідчила, що рівень розвитку в них умінь естетичного сприймання творів мистецтва є дещо вищим і характеризується більшою кількістю слів, які вони пропонують для образного відтворення казкових персонажів. Вони були більш точними і виразними у ритмічному супроводі музичної мелодії.

Важливо, що 14,6% учнів перших класів засвідчила свою відповідність достатньому рівню розвитку умінь сприймати художні та естетичні явища. Учні активно спиралися на власний естетичний досвід, але не завжди їм вдавалося скористатися набутими раніше вміннями у процесі самостійного сприймання творів мистецтва.

У співвідношенні з попередніми рівнями естетичного розвитку зовсім невеликою виявилася група учнів, яка була віднесена нами до високого рівня ефективності художньо-естетичних умінь. Їх виявлено усього 2,2%. Спираючись на власний естетичний досвід, ці діти легко і невимушено сприймали запропоновані нами твори мистецтва, вдало оперували набутими раніше вміннями емоційно-образного сприймання творів мистецтва, були активними в естетичному ставленні до навколишньої дійсності. Отримавши кількісні і якісні результати за кожним із виділених критеріїв, ми виявили спробу їх узагальнити і охарактеризувати в цілому рівні сформованості естетичного досвіду учнів перших класів. Основні кількісні показники з цього питання знайшли відображення у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Рівні сформованості естетичного досвіду учнів перших класів

(за результатами констатувального експерименту)

Критерії сформованості естетичного досвіду учнів	Високий рівень %	Достатній рівень %	Середній рівень %	Низький рівень %	Загальна кількість учнів %
Художньо-естетична активність учнів	2,2	11,3	28,1	58,4	100

Художньо-естетична освіченість	3,4	18	34,8	43,8	100
Художньо-естетичні уміння учнів	2,2	14,6	37,1	46,1	100
Узагальнений показник	2,6	14,6	33,3	49,5	100

У процесі констатувального експерименту було визначено рівні сформованості естетичного досвіду учнів перших - четвертих класів, а також узагальнено кількісні дані, що дозволили охарактеризувати в цілому стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів. Узагальнені дані наведено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

**Стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів
(узагальнені дані констатувального експерименту)**

Рівні Клас	Високий рівень %	Достатній рівень %	Середній рівень %	Низький рівень %	Усього %
Учні перших класів	2,6	14,6	33,3	49,5	100

Бачимо, що значна частина молодших школярів (50,9%) має ще низький рівень сформованості естетичного досвіду, 33,6% учнів відповідає середньому рівню естетичної підготовки, 12,5% з числа досліджуваних нами школярів характеризуються достатнім рівнем сформованості естетичного досвіду, і лише 3% учнів початкової школи можна віднести до групи з високим рівнем сформованості естетичного досвіду. Узагальнені дані засвідчили, що в системі естетичної підготовки молодших школярів є проблема, яка вимагає свого теоретичного обґрунтування і практичного вирішення. Вона пов'язана з розвитком художньо-естетичної активності учнів, оволодінням ними необхідними знаннями й уміннями у галузі

мистецтва, художньої і естетичної культури. Вивчення стану сформованості естетичного досвіду учнів початкової школи переконує у необхідності внесення суттєвих змін і доповнень в існуючу практику естетичного виховання, використання вчителями початкових класів активних форм і методів освітньої роботи.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування естетичного досвіду молодших школярів

Ефективне вирішення проблеми формування естетичного досвіду молодших школярів передбачає створення відповідних педагогічних умов. Саме тому наступними завданнями нашого дослідження були такі:

1. Визначити і теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування естетичного досвіду молодших школярів у процесі художнього діалогу.
2. Провести формувальний експеримент, спрямований на послідовне й ефективне вирішення завдань розвитку естетичного досвіду учнів молодшого шкільного віку.
3. Здійснити аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування естетичного досвіду молодших школярів.

У пошуку відповіді на питання щодо педагогічних умов формування естетичного досвіду молодших школярів у процесі художнього діалогу ми виходили з розуміння необхідності послідовного й ефективного вирішення зазначеної проблеми. Адже естетичний досвід учнів формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, тобто освітньо-виховної діяльності школи, сім'ї, закладів культури тощо. Успіх естетичного виховання, його продуктивність не з'являються самі по собі. Вони залежать від умов, що створюються в суспільстві, школі, сім'ї і спрямовані на те, щоб допомогти дитині увійти у світ прекрасного, якомога глибше його освоїти, навчитися використовувати набутий естетичний досвід на практиці, у повсякденному

житті, спілкуванні, парці і творчості. Усвідомлення особливої ролі педагогічних умов, які необхідно створювати у процесі естетичного виховання дітей молодшого шкільного віку, спонукало нас до більш конкретного вивчення цього питання.

Поняття «педагогічні умови» ми інтерпретуємо, посилаючись на тлумачний словник української мови. У ньому зазначено, що умова - це «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [21, с.287]. Отже, педагогічними умовами формування естетичного досвіду учнів можуть бути обставини, що сприяють його збагаченню, поповненню новими знаннями, поняттями, уявленнями, розвитку творчої активності дітей тощо.

Якими ж є ці педагогічні умови? Ще на початку дослідження нами було висловлено припущення, що формуванню естетичного досвіду молодших школярів сприятимуть такі педагогічні умови:

- 1) урахування вчителями початкових класів мети, основних завдань та етапів формування естетичного досвіду молодших школярів;
- 2) стимулювання і розвитку емоційно-естетичної, інтелектуально-естетичної та креативно-естетичної активності учнів;
- 3) організації діалогічної взаємодії з учнями в системі їх комунікативної, пізнавальної і творчої діяльності, пов'язаної з естетичним ставленням до дійсності і мистецтва.

Серед виділених нами педагогічних умов ефективного формування естетичного досвіду учнів молодшого шкільного віку у процесі художнього діалогу на першому місці знаходиться умова, яка пов'язана з *урахуванням учителями початкових класів мети, основних завдань та етапів вирішення зазначеної проблеми.*

Метою формування естетичного досвіду молодших школярів є підготовка їх до самоорганізації естетичного ставлення до навколишньої дійсності і мистецтва. Учителі початкових класів повинні враховувати, що в період демократичного реформування суспільства по-іншому осмислюються

роль і функції освіти. Якщо в попередні роки освіта визначалася переважно лише як умова передачі дітям певного обсягу знань, то в нинішній ситуації її функції інтерпретуються значно ширше [25].

Так, у Законі України «Про освіту» зазначено, що головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. Оновлене, більш глибоке осмислення мети формування естетичного досвіду учнів зумовлене тим, що діти повинні бути підготовлені до самостійного сприймання, оцінювання й творення прекрасного в повсякденному житті і мистецтві, розуміння змісту, принципів і напрямів сучасної культуротворчої практики. Адже в наш час відбувається подальше збагачення змісту естетичного ставлення людей до цінностей повсякденного життя, з'являються нові форми художньо-образного відображення дійсності, розширюються можливості безпосереднього і самостійного спілкування дітей і молоді з цінностями різних культур, видів і жанрів мистецтва.

Ми вважаємо, що інтегруючим, об'єднуючим фактором у формуванні естетичного досвіду молодших школярів має стати підготовка їх до самореалізації в системі естетичного ставлення до дійсності і мистецтва. А це означає, що дитина, навчаючись у початковій школі, повинна здобути такий естетичний досвід, який би дозволяв їй самостійно виявляти естетичне ставлення до дійсності і мистецтва, спиратися на необхідні знання і вміння сприймати, оцінювати, зміцнювати вияви прекрасного у сфері поведінки, побуту, мистецтва, творчості тощо.

Другою педагогічною умовою формування естетичного досвіду учнів початкових класів ми вважаємо *стимулювання і розвиток їх емоційно-естетичної, інтелектуально-естетичної та креативно-естетичної активності*. Виділення цієї педагогічної умови зумовлено тим, що діти молодшого шкільного віку не повинні бути пасивними по відношенню до виявів прекрасного в житті і мистецтві. Дійсно, вони прагнуть

співпереживати, висловлюють оцінні судження, намагаються самореалізувати себе у творчій, ігровій, навчальній, трудовій діяльності. Водночас, молодші школярі відчують потребу в педагогічній допомозі, спрямуванні та розвитку їх емоційних, інтелектуальних та творчих сил у напрямку естетичного освоєння навколишньої дійсності і мистецтва.

Здійснений нами аналіз результатів досліджень вчених (В.Бутенко, С.науменко) дозволяє зазначити, що для забезпечення повноцінного розвитку учня молодшого шкільного віку необхідно, спираючись на фактичний рівень знань і життєвий досвід дитини, показати їй саму себе, закономірності та способи розвитку її сил, якостей, здібностей. Важливо переконати її в тому, що всі чесноти, як і всі недоліки, залежать від неї самої, рівня її свідомості і вміння будувати життя. Щоб розкрити учня, потрібно організувати його практично-предметну і особистісно-рольову діяльність у колективі [37].

Для ефективного формування естетичного досвіду молодших школярів ми вважаємо доцільним стимулювання і розвиток у процесі художнього діалогу їх емоційно-естетичної, інтелектуально-естетичної та креативно-естетичної активності. У необхідності забезпечення такої педагогічної умови ми переконалися, звернувшись до результатів наукового пошуку вчених, які досліджували особливості формування естетичного ставлення до мистецтва в дітей різного віку. Як зазначає В. Бутенко, у процесі спілкування зі світом мистецтва діти виявляють емоційну сприйнятливість, розуміння художніх героїв, відчують бажання брати участь у творенні прекрасного. У своєму ставленні до мистецтва вони безпосередні, готові із захопленням слухати казки, пісні, дивитися театральні вистави, брати участь у колективних формах художньо-творчої діяльності [20, с.54].

Третьою педагогічною умовою ефективного формування естетичного досвіду молодших школярів ми вважаємо *організацію діалогічної взаємодії з учнями в системі їх комунікативної, пізнавальної і творчої діяльності, пов'язаної з естетичним ставленням до дійсності і мистецтва*. Виділення цієї педагогічної умови не є випадковим. Ми пояснюємо це тим, що

естетичний досвід учнів є духовно-функціональним надбанням, що покликане сприяти зміцненню зв'язку дітей зі світом прекрасного, його пізнанням і творенням. У процесі діалогічної взаємодії важливо підтримувати прагнення дітей до спілкування з прекрасним, орієнтувати їх до активного пізнання і примноження захоплюючого світу мистецтва.

Ми підтримуємо думку С. Науменко, яка зазначає, що питання організації творчої діяльності дітей вимагають педагогічної уваги, майстерного використання потенційних можливостей розвитку і виховання молодших школярів на матеріалі їхньої художньо-естетичної творчості [37]. Ці функції педагога важливо враховувати під час діалогічного освоєння мистецтва, коли учні намагаються передати своє естетичне ставлення, відтворити в конкретному художньо-естетичному матеріалі образ, в якому вони закладають своє світосприймання і розуміння прекрасного. Звідси посилюється вимога до вчителя, який намагається впроваджувати в роботі з учнями діалогічний метод.

2.3. Зміст і організація формувального експерименту

Подальші кроки наукового пошуку були пов'язані з проведенням формувального експерименту, мета якого полягала в тому, щоб перевірити ефективність виділених нами педагогічних умов формування естетичного досвіду молодших школярів. Експериментальна робота проводилась на уроках музичного, образотворчого мистецтва та у процесі проведення інтегрованих уроків.

В експеримент ми вводили такий цікавий вид музично-творчої діяльності як *співацька імпровізація*, що має популярну та фольклорну психологічну основу. Вона може бути не тільки індивідуальною, а й колективною, по «ланцюжку»: починає співати мелодію один учень, продовжує другий, третій і т.д. Співацька імпровізація створювалася в більшості випадків у куплетно-варіаційній формі або у формі рондо. При цьому приспів співав увесь клас.

Аналогічним чином виконувалися *інструментальні імпровізації*: учням надавалося право вибору дитячих музичних інструментів. Вчитель грав знайому дитячу авторську або українську народну пісню, а діти по черзі, а потім групами намагались додати щось своє, збагатити даний твір. Школярі усвідомлювали, що завдяки зусиллям кожного може вийти оригінальний твір.

На експериментальних уроках музичного мистецтва ми проводили спільне *складання казки під враженням прослуханої музики*. Наприклад, для слухання музики беруться такі твори: «Гуцульські наспіви» (сопілка), «Наспів з полонини» (троїсті музики), «Віночок» на теми українських народних пісень для оркестру народних інструментів. Якщо дітям було важко почати імпровізацію – їм допомагав учитель, а учні продовжували.

Наприклад: Вчитель: Ви уважно слухали музику? Мабуть помітили, що твір розпочинався помірною, лагідною, спокійною мелодією. Отже, нашу казку ми можемо розпочати так. В одному далекому царстві, за горами, за річками жила гарна та розумна дівчинка. А якою вона була? Хто розкаже? Адже потім звучала весела бадьора мелодія. Дайте ім'я дівчинці, охарактеризуйте її, як вам підказує музика.

Учень: Дівчинку звали Зоряна, тому, що музика звучала світла, прозора. Вона була роботяща та весела (і так далі).

Цей вид роботи допомагає дітям зрозуміти, що музика постійно змінюється, в ній немовби відбуваються якісь події. Діти привчаються слухати музику більш уважно, намагаючись не пропустити жодного звука.

Для розвитку *пісенної творчості* ми проводили на уроках обов'язково кілька творчих вправ. Це активізувало увагу дітей та їхню розумову діяльність, сприяло розвитку творчого мислення. А вчитель визначав музичні здібності школярів та можливості дітей всього класу.

Наприклад:

1. Вчитель дає ляльку учневі і пропонує придумати для неї колискову мелодію без слів (співати «люлі-люлі», «баю-бай», «ля-ля», «а-а»), хто хоче, може придумати слова до мелодії, яка сподобалась.

2. Вчитель починає співати українську народну пісню, а потім пропонує скласти свою мелодію до слів з прослуханої пісні. Пропонується така імпровізація: проспівати своє ім'я та ім'я свого товариша. У ігровій формі учні виконують так звані музичні запитання і відповіді: їм нагадують, що в розмовній мові на запитання дістають відповідь, наприклад: «Ти куди йдеш?» – «Додому». Це можна зробити й співаючи. Виконуючи пісні-зразки, ми звертали увагу на характер запитання й відповіді, які звучать по різному. Наприклад, у народних піснях «Добрий вечір, дівчино, куди йдеш?», «Ходить гарбуз по городу», «Чижику, чижику», «Чом стоїш, чом не йдеш?»

3. Звертається увага дітей на те, що музика може виражати різні почуття, бути то веселою, то сумною. Діти розуміють завдання і, прослухавши два контрастних приклада пісень – української народної пісні «Щебетала пташечка» та «Я маленький пастушок» – імпровізують веселу, жваву мелодію, та сумну повільну мелодію.

Гуманне ставлення вчителя до своїх вихованців дозволило нам в кожній дитині помітити і відзначити щось позитивне: в одних – правильне, виразне виконання пісні, в інших – уміння уважно слухати музику і розповідати про неї, в третіх – спробу знайти нестандартний варіант інструментального супроводу і т.д. При цьому, всі зауваження висловлюються доброзичливо. Головне – педагогічна оцінка повинна бути оптимістичною і обов'язково підтримувати в дитині віру в свої сили.
Наприклад:

- У тебе ще не зовсім виходить мелодія пісні, зате ритмічний рисунок - без жодної помилки. Ти вдома повтори цю пісню, і на наступному уроці, я певна, у тебе вийде краще.

- Молодець, проспівав майже правильно, тільки найвищий звук «не дотягнув». А тепер добре візьми дихання і спробуй ще раз.

- Тепер значно краще. Залишилось ще трохи постаратись - і все буде гаразд.

- Діти, чи чули ви, які точні слова знайшов Володя для визначення характеру музики?

Проте, для успішності навчальної діяльності і виховання повноцінної особистості недостатньо тільки оцінки вчителя, доцільно і в дітей формувати вміння оцінювати власні дії і вчинки. Це нелегко для молодших школярів. Самооцінку легше сформувати, якщо учні мають досвід у оцінюванні своїх однокласників.

Як засвідчило наше дослідження, взаємооцінка повинна бути постійним компонентом освітнього процесу на уроках музичного мистецтва. Так, після згаданої групової роботи весь клас гуртом обирав найбільш вдалий варіант створеної мелодії. Але, перед тим як вибирати, оцінювали і порівнювали наявні варіанти. Ми допомагали дітям засвоїти критерії оцінки мелодії: її відповідність тексту, оригінальність ритмічного і мелодичного рисунку, ладову визначеність.

У змаганні за краще виконання вивченої пісні один ряд співав, решта оцінювали. Таким чином, учні звикали оцінювати без сторонньої допомоги, по-діловому, користуючись такими критеріями, як одночасний початок і закінчення співу (ніхто не повинен вигукувати). Взаєморецензування ми застосовували в парному кооперуванні при виконанні невеликих творів про музику, яку прослухали. Виконуючи такі завдання, учні мали можливість вибрати собі не тільки помічників, а й рецензента.

У процесі експериментальної роботи увага дітей приверталася до емоційно-образної основи, яка пов'язує життєві асоціації зі звучанням різних інструментів. Формування емоційно-образної та усвідомленої виконавської діяльності на дитячих музичних інструментах можливе при умові навчання адекватних способів гри на них. Ми вважаємо, що виховний вплив виконавської діяльності дітей на інструментах буде успішний при умові

комплексного підходу при використанні методів та прийомів навчання і встановлення взаємозв'язків між різними формами музичної діяльності.

Для дитячих музичних інструментів ми намагались підібрати високохудожній і доступний музичний репертуар, який складався з творів чи уривків композиторів-класиків, сучасних авторів і народної музики, найрізноманітніших за тематикою, жанрами та індивідуальним стилем.

Почуття молодших школярів, викликані музикою, нерідко набувають соціального характеру. Дитину хвилюють народні стрілецькі пісні, присвячені любові до Батьківщини; діти відчують героїчний жанр, захоплено слухають і виконують такі твори. Учні добре сприймають і люблять виконувати ліричні народні твори. У репертуар ми включили твори, що відповідають інтересам та захопленням дітей – це світ тварин і птахів; ще більшою різноманітністю визначаються народні танці.

У творах, призначених для оркестрів, ми враховували виконавські можливості дітей. Ось деякі побажання, що ґрунтуються на досвіді нашої експериментальної роботи з молодшими школярами.

- Діапазони мають бути невеликі, а самі мелодії побудовані на поступених ходах чи відповідних інтервалах з повторюваними зворотами; фактура досить прозора; ритмічні малюнки – нескладні (бажані остінатні ритми, тобто ритмічні звороти, які повторюються багато разів).
- Якщо динаміка розвитку музичних образів вимагає зміни їхнього характеру, то ця зміна має бути дуже чіткою. Важлива ясність структури твору, бо відповідно до нових музичних фраз, речень звичайно вступають нові інструменти. Особливо добре інструментувати п'єси, написані у формі варіацій, чи пісні з варіаційною обробкою.

Всі ці побажання викликані тим, що в молодших школярів увага ще нестійка, вони слабо володіють технікою гри. А основне завдання педагога –

зацікавити грою на музичних інструментах і тим самим викликати інтерес до музики, бажання самостійно виконувати музичні твори.

Репертуар для гри на дитячих музичних інструментах ми умовно поділили так:

- маленькі п'єси для початкових вправ;
- поспівки, пісні, лічилки для індивідуальної гри;
- п'єси, пісні для колективного виконання.

У характері звучання кожного музичного інструмента ми знаходили аналогію з якимось явищем природи – голосами птахів, тварин, мовою людини. Ми звертали увагу дітей на те, що пташки співають тоненько, дзвінко, ніжно, і це можна відтворити на цитрі. Металофон добре передає звуки краплин дощу: спочатку вони падають рідко, потім дедалі частіше й частіше дзвенять – дощ посилився.

Розучування п'єс для виконання на музичних інструментах ми проводили аналогічно розучуванню пісень, тобто за трьома етапами:

1. Формування емоційної чуйності в процесі сприйняття змісту музичних творів – знайомство з твором. Привертається увага до звучання твору на фортепіано. Бесіда з дітьми про даний твір: які почуття викликає даний твір, що головне в цьому творі, як би ви назвали цей твір, які інструменти краще підійдуть до вираження характеру мелодії.

2. Формування моральної свідомості. За допомогою музично-дидактичних ігор у дітей набуває подальшого розвитку почуття товарищескості, осмислюється своя роль у оркестрі, узагальнюється моральна суті героїв та явищ.

3. Розвиток моральної основи поведінки спонукає учнів до проявлення пережитих почуттів, усвідомлених моральних уявлень в музично-творчій діяльності, яка проводиться у формі імпровізацій, інсценізацій.

Дитяча музична творчість починається з «обстеження» звукових інструментів. Це дуже цінно, та діти часто були безпомічні в своїх пошуках.

Ми спрямовували ці пошуки, пропонували дітям: зіграти, як кує зозуля, співають пташки, як іде дощик, гримить грім і та ін.

Ми вдавалися ще до одного цікавого прийому колективної творчості – гри на металофонах, ксилофонах. Якщо заклеїти ноти фа і сі (4 і 7 ступені) чи зняти пластинки з цих звуків, щоб діти на них не грали, то вони можуть імпровізувати всі одночасно. Грають діти на п'яти звуках (до, ре, мі, соль, ля). Виходили дуже цікаві гармонічні поєднання, які весь час несподівано змінювалися, але завжди залишалися дуже мелодійними. При цьому діти деколи грали в будь-якому ритмі, а іноді ми їм пропонували певний ритмічний малюнок, наприклад, четвертна нота і дві восьмі. Значення цього прийому полягає не лише в розвитку гармонічного слуху. Діти починають самі імпровізувати, робити перші спроби у створенні «власних творів». Це пробуджує серйозне ставлення до занять музичним мистецтвом, відчуття відповідальності перед товаришами-оркестрантами, розвиває увагу, творчу фантазію та дисциплінує поведінку.

Розучені пісні та п'єси, які для виконання уже не становлять складності, діти охоче, з великим задоволенням використовують у своїх іграх, виконують на святах, під час розваг.

Гра на дитячих музичних інструментах є однією з найдоступніших форм музичного виховання молодших школярів. В репертуар ми добирали твори, зрозумілі дітям, враховували дитячі смаки та інтереси, вивчали твори емоційні, які відповідають технічним можливостям молодших школярів. З усіма дітьми, особливо з погано інтонуючими, проводили роботу, поступово ускладнюючи репертуар для розвитку музичного слуху, пам'яті, голосу. Діапазон пісень для учнів 1 класу становить: ре /1 октави/ - до /2 октави/, для 2-3 класів: до /1 октави/ - мі /2 октави/, що відповідає природі голосового апарату дитини цього віку і можливостям дитячого музичного інструменту або музичної дитячої іграшки.

У молодших школярів інтенсивно розвивається спостережливість. Під час слухання музики діти спроможні відчутти загальний настрій музики і

простежити за розвитком художнього образу. Вони відзначають окремі, найвиразніші музичні способи і знаходять своєрідні, самостійні визначення: «Ця музика весела і швидка, під неї можна танцювати» (про українську народну пісню «Женчичок-бренчичок», Юля 7 років). Діти можуть порівнювати окремі явища дійсності із враженнями від сприйняття музики. Наприклад, прослухавши українську народну пісню «Гей там на горі січ іде», Олег (7 років) сказав: «Я уявив багато козаків, вони швидко їдуть на конях, дуже хоробрі. Музика про них розповідає. Я теж хочу бути таким, як вони».

Репертуар для слухання музики ми підібрали відповідно до програми. Але замінювали ті чи інші твори. В основному старалися дати прослухати дітям пісні забуті, які були записані в результаті фольклорно-етнографічної пошукової роботи в Херсонській області.

Ми керувалися загальними художньо-педагогічними вимогами. Старалися підбирати твори високоідейні і високохудожні, щоб викликати співпереживання і впливати на внутрішній світ дитини. Тому до репертуару включали твори класиків, провідних сучасних дитячих композиторів, твори народної творчості, написані у різних жанрах, які відтворюють найрізноманітніші почуття, настрої (ліричні й героїчні, комічні й епічні).

В роботі з дітьми цього віку методичні прийоми мають деякі особливості. Від педагога вимагається особливо ретельна підготовка до виконання творів різного стилю, жанру. Важливий і характер пояснень. Про музику говорити не легко. Ось чому при ознайомленні з новим інструментальним чи вокальним твором ми широко використовували поетичні цитати, які стають своєрідним поетичним епіграфом до твору.

Ми також пропонували учням розпізнати твір за мелодією чи за фортепіанним супроводом. Здобуті дітьми елементарні відомості про музику збагачують їхній музично-словниковий запас. Музичне сприймання активізується, якщо твір звучить в незнайомому учням виконанні. При цьому ми використовували аудіо-записи. Діти слухали твір спочатку у виконанні педагога, а потім в оркестровому звучанні. Знайома їм мелодія

перетворювалася, зацікавлювала дітей, спонукала порівнювати і відзначати різне виконання. Педагог спрямовував сприймання дітей і питав їх, чим відрізняється фортепіанне і оркестрове звучання.

Багато вчителів музичного мистецтва задають дітям таке завдання: виконати малюнок під враженням прослуханої музики. Це корисний вид діяльності, але він, як правило, пропонується надто нав'язливо. Ми у творчих завданнях надавали учням можливість вибору: одні люблять малювати, інші – складати вірші або казки. Хтось може придумати акомпанемент до знайомої мелодії (на дитячих музичних інструментах). Ми давали можливість дітям спробувати свої сили в різних видах художньо-творчої діяльності.

Отже, методика керівництва процесом слухання передбачає досить різноманітні прийоми, вимагає продуманого, творчого підходу. Загальні рекомендації конкретизуються в зв'язку з кожним твором, з ситуацією, в якій відбувається ознайомлення дітей з музикою. Беруться до уваги також індивідуальні реакції, які завжди дуже своєрідні.

В процесі формувального експерименту ми використовували музично-дидактичні ігри для розвитку слухового сприйняття дітей. Позитивна дія цих ігор в тому, що від якості дитячого виконання залежить успіх гри. Дії спрямовані на те, щоб діти самостійно освоювали характерні виражальні засоби, зокрема звуковисотні, ритмічні співставлення, динамічні відтінки, темброве забарвлення. Кожна гра має своє домінуюче завдання.

До початку заняття разом з вчителем класу намагались розучити музику, яка супроводжує гру, її зміст. Для швидкого і правильного засвоєння правил гри вважаємо необхідним визвати у дітей інтерес до неї. Без цього майже неможливо сконцентрувати увагу учнів на майбутній діяльності. Спостереження за поведінкою дітей у музично-дидактичних іграх допомогли нам дійти висновку: музика сприяє вихованню спільних почуттів та переживань (співчуття, співпереживання, чуйність), допомагає формувати дружнє, добре ставлення до однолітків.

Не можна недооцінювати вступного слова вчителя. Вступне слово допомагає краще взнати та зрозуміти твір, викликає інтерес до твору та активізує увагу учнів. Отже, вступне слово, так би мовити, настроює учнів на сприймання музики. Ми дотримувались таких вимог: слово вчителя не повинно бути довгим, щоб не втомлювати увагу дітей, не відволікати їх від музики, яка буде вивчатися; не упускати важливе, та не говорити нічого зайвого; виклад повинен бути живим, цікавим; пояснювати всі не зрозумілі слова та звороти, або й сам зміст твору.

На протязі всього навчального року ми проводили святкові ранки та розваги, присвячені календарно-обрядовим святам («Свято урожаю», «Новий Рік», «Свято Миколая», «Свято весни» і т.п.).

Викликаючи позитивні емоції, свята та розваги одночасно закріплюють знання учнів про навколишній світ, розвивають мову, творчу ініціативу та естетичний смак, вони є виразниками народної моралі, етики, любові до Батьківщини, дбайливого ставлення до природи. Кожне свято, протягом століть увібрало усе найкраще й найдоцільніше. Святкова обрядність формує, оберігає та передає у спадок високі норми моралі, етичні й естетичні основи, поезію душі, філософські та світоглядні засади, за якими розвивається національний дух народу. Не випадково в науковий обіг увійшло крилате вираження: якщо хочеш пізнати націю – вивчи її свята.

Ефективність експерименту по формуванню естетичного досвіду залежить від єдності дій педагогічного та батьківського колективів. Тому особливу увагу було приділено роботі з батьками учнів.

Спочатку ми ознайомили батьків з тим, що в класі проводилось вивчення рівнів сформованості естетичного досвіду молодших школярів, розповіли про результати проведеного дослідження і про те, в яких напрямках буде проводитись експериментальна робота для досягнення більш високих результатів.

Силами батьків, педагогів було створено хор батьків та дітей, де розучувались різноманітні твори. В основному це були народні пісні. Такий

вид роботи дозволив батькам та дітям більш повно пізнати та реалізувати себе у творчій діяльності; це більш згуртувало дітей між собою; батьківський авторитет значно виріс в очах дітей. У процесі формування спільного естетичного досвіду виховується повага до старших, а також до дітей як до особистостей.

З метою усунення суперечності між прагненнями батьків розвивати у дітей естетичний смак і недооцінкою естетично-виховних можливостей родинно-побутових звичаїв та обрядів, а також для поєднання педагогічно організованого і природно існуючого у сімейному середовищі їх впливу на особистість, тематика батьківських зборів, та консультацій була розширена питаннями, пов'язаними із народними звичаями та обрядами, які відображають життєві етапи і соціальні стани людини, її побут та взаємини між членами родини та громади.

У систему позакласної роботи ми ввели фольклорно-етнографічну пошукову діяльність, оркестр дитячих інструментів, хор дітей і батьків, консультації для педагогів та батьків. Відомо, що збір фольклору проводять стаціонарним та експедиційним методами. Ми обрали стаціонарну форму. Стаціонарна форма збору фольклору дає можливість спостерігати річний цикл народних свят. На заняттях ми пояснили школярам необхідність допомоги батьків у записі народних невідомих пісень. Також була проведена бесіда з батьками про важливість народного фольклору у вихованні дітей, проінструктовано щодо правил запису народної спадщини. Фольклорною базою для нас були народні свята, гуляння, обряди. На вихідні, коли діти з батьками їхали до родичів у села, давалось завдання записувати цікаві, невідомі твори народного мистецтва.

2.4. Аналіз результатів експериментальної роботи

Для підведення підсумків експериментальної роботи та визначення ефективності запропонованих нами педагогічних умов формування естетичного досвіду учнів ми прагнули отримати також дані, які б

засвідчували якісні та кількісні зміни у формуванні естетичного досвіду учнів перших класів. Для цього нам важливо було визначити рівні сформованості естетичного досвіду учнів, які взяли участь у педагогічному експерименті; охарактеризувати динаміку сформованості естетичного досвіду молодших школярів від початку до завершення дослідно-експериментальної роботи.

Для отримання необхідних даних щодо рівня сформованості естетичного досвіду учнів ми скористалися критеріями та методикою діагностування, які були розроблені нами під час проведення констатувального експерименту. В основу прийняття діагностичних рішень були покладені дані, які характеризували художньо-естетичну активність учнів; художньо-естетичну освіченість учнів; художньо-естетичні уміння учнів.

За кожним із виділених нами критеріїв були отримані та узагальнені кількісні та якісні дані, що дозволило визначити в цілому наявні рівні та динаміку сформованості естетичного досвіду учнів перших класів і дати їм відповідну характеристику. Отримані нами результати формуючого експерименту засвідчили, що учнів перших класів можна розподілити за чотири рівнями (табл. 2.3).

Як видно із наведених даних, 4,5% учнів перших класів, які взяли участь у формувальному експерименті, відповідали показникам високого рівня сформованості естетичного досвіду. Отримані нами дані були на 1,9% більше, ніж отримані на етапі констатувального експерименту. Збільшення загального числа учнів з високим рівнем естетичної підготовки відбулося завдяки тому, що практично серед усіх показників мали місце позитивні зміни. Так, 3,4% замість 2,2% учнів виявили на високому рівні художньо-естетичну активність, 5,6% замість 3,4% першокласників відзначилися глибоким змістом своїх почуттів, а 4,5% замість 2,2% учнів засвідчили свої уміння самостійно сприймати прекрасне в навколишній дійсності і творах мистецтва.

Помітні зміни відбулися серед учнів перших класів, віднесених нами до тих, хто мав достатній рівень сформованості естетичного досвіду. За результатами формувального експерименту їх було 19,5%, що на 4,9% більше в порівнянні з даними констатувального експерименту. Певна динаміка розвитку естетичного досвіду цих учнів спостерігалася і за конкретними показниками. Так, 15,7% замість 11,3% першокласників засвідчили достатній рівень сформованості художньо-естетичного інтересу, 23,6% замість 18,0% учнів продемонстрували достатню художньо-естетичну освіченість, а 19,1% замість 14,6% молодших школярів показали своє уміння на достатньому рівні сприймати твори мистецтва, вияви прекрасного в повсякденному житті.

Таблиця 2.3

**Рівні сформованості естетичного досвіду учнів перших класів
(за результатами формувального експерименту)**

Критерії сформованості естетичного досвіду учнів	Високий рівень %	Достатній рівень %	Середній рівень %	Низький рівень %	Загальна кількість учнів %
Художньо-естетична активність учнів	3,4	15,7	39,3	41,6	100
Художньо-естетична освіченість учнів	5,6	23,6	42,7	28,1	100
Художньо-естетичні уміння учнів	4,5	19,1	43,8	32,6	100
Узагальнений показник	4,5	19,5	41,9	34,1	100

Збільшилася кількість учнів перших класів, яких ми віднесли до числа тих, хто мав середній рівень сформованості естетичного досвіду. Якщо на етапі констатувального експерименту цих учнів було 28,1% замість 33,3%, то

після формувального експерименту їх стало 41,9% за рахунок тих, хто мав раніше низький рівень естетичної підготовки. Важливо зазначити, що динаміка сформованості естетичного досвіду цих першокласників була зумовлена тими позитивними змінами, що характеризували художньо-естетичну активність (39,3%), освіченість (42,7%) та уміння учнів (43,8%). Усі вони покращили свої показники.

Водночас слід зазначити, що певна частина учнів залишилася на низькому рівні сформованості естетичного досвіду. Позитивним моментом є те, що їх кількість дещо зменшилася. Якщо на етапі констатувального експерименту учнів з низьким рівнем сформованості естетичного досвіду було 49,55, то в результаті формувального експерименту їх стало 34,1%, тобто на 15,4% менше. Помітними в позитивному напрямку були зміни, що характеризували розвиток художньо-естетичних інтересів, почуттів та умінь учнів. Отже, серед учнів перших класів відбулися якісні і кількісні зміни, що засвідчили зростання рівнів та позитивну динаміку сформованості естетичного досвіду.

Для отримання даних, що характеризують в цілому стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів, у результаті проведеного формувального експерименту нами були підведені відповідні підсумки і зроблені висновки. Узагальнені кількісні дані сформованості естетичного досвіду молодших школярів знайшли відображення у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів
(узагальнені дані контрольного експерименту)

Класи Рівні	Високий рівень %	Достатній рівень %	Середній рівень %	Низький рівень %	Усього даних %
Учні перших класів	4,5	19,5	41,9	34,1	100

Із наведених у таблиці 2.4 даних можемо констатувати, що 4.5% молодших школярів за результатами контрольного експерименту мають високий рівень сформованості естетичного досвіду. Це означає, що кількість учнів з високим рівнем сформованості естетичного досвіду у порівнянні з даними констатувального експерименту зросла на 2,9%. Ці учні, отримавши у процесі експериментальної роботи необхідну естетичну підготовку, покращили свої показники. Їх естетичний досвід забезпечував передусім художньо-естетичну активність молодших школярів, охоплював у собі необхідні почуття, знання, поняття про прекрасне у навколишній дійсності і мистецтві, засвідчував про розвиток відповідних умінь художньо-естетичної спрямованості.

Привертає увагу той факт, що 19,5 % молодших школярів у результаті формувального експерименту досягли достатнього рівня сформованості естетичного досвіду. При цьому важливим є те, що кількість цих учнів збільшилася на 5,5% у порівнянні з узагальненими даними констатуючого експерименту. Молодші школярі, які мали достатній рівень сформованості естетичного досвіду, відзначалися художньо-естетичною активністю, спиралися на засвоєні у процесі художнього діалогу знання в галузі мистецтва, естетичної культури, брали участь у різних видах художньої і естетичної діяльності. Але їх естетичний досвід ще не завжди забезпечував творчий характер сприймання, оцінки прекрасного в дійсності і мистецтві.

Слід зазначити, що 41,9 % молодших школярів відповідали середньому рівню сформованості естетичного досвіду. Цей показник є досить вагомим, адже він збільшився у порівнянні з даними констатуючого експерименту на 10,6%. Це відбулося за рахунок тих учнів, які раніше мали низький рівень естетичної підготовки, але завдяки експериментальній роботі отримали можливість суттєво покращити рівень сформованості свого естетичного досвіду. Маючи позитивні зміни у формуванні естетичного досвіду, ці учні водночас ще відчувають певні труднощі, пов'язані з самостійною оцінкою

естетичних явищ, недостатнім володінням окремими художньо-естетичними цінностями.

Узагальнені дані формуючого експерименту засвідчили, що 34.1 % молодших школярів ще мають низький рівень сформованості естетичного досвіду. У порівнянні з результатами констатувального експерименту кількість учнів з низьким рівнем сформованості естетичного досвіду зменшилася на 19%. Частина учнів, яка засвідчила низький рівень сформованості естетичного досвіду, вимагає ще додаткових педагогічних зусиль, спрямованих на розвиток естетичних почуттів учнів, їх уміння сприймати і самостійно оцінювати явища прекрасного у природі, побуті, мистецтві.

Нами здійснено порівняння результатів формування естетичного досвіду учнів в експериментальному і контрольному класах. Була засвідчена динаміка сформованості естетичного досвіду учнів. Проте в експериментальному класі був більший відсоток молодших школярів, які мали високий і достатній рівні сформованості естетичного досвіду на завершення експериментальної роботи. В експериментальному класі відбулися позитивні зміни в естетичній підготовці молодших школярів, підвищився рівень сформованості естетичного досвіду, більш результативним стало використання діалогічної взаємодії у виховному процесі початкової школи. Значна частина молодших школярів суттєво покращила наявні показники сформованості свого естетичного досвіду. Водночас бачимо, що залишилася певна частина учнів, яким потрібна ще додаткова педагогічна допомога з тим, щоб їх естетичний досвід став більш змістовним і набув дієвого характеру, допомагав їм у спілкуванні, пізнанні та творенні прекрасного в дійсності і мистецтві. Послідовне вирішення основних завдань формувального експерименту дозволило отримати позитивні результати, зробити висновок про ефективність запропонованих нами педагогічних умов формування естетичного досвіду молодших школярів.

ВИСНОВКИ

У процесі аналізу наукової літератури та експериментальної роботи над дослідженням ми дійшли наступних висновків:

1. Формування естетичного досвіду молодших школярів є актуальною проблемою сучасної теорії і практики виховання. В умовах демократизації суспільного життя, посилення уваги до розвитку духовних і творчих сил особистості питання формування естетичного досвіду дітей та молоді привертають увагу вчених, працівників освіти, діячів культури, вимагають науково-теоретичного осмислення і практичного вирішення.

2. У роботі визначено сутність естетичного досвіду, виділено ряд поглядів, згідно з якими естетичний досвід інтерпретується як соціальне, культуротворче явище, а також як духовно-практичне надбання особистості. Ураховуючи значущість осмислення особистісних виявів освоєння дійсності за законами краси, у нашому дослідженні було визначено естетичний досвід як сукупність знань і умінь, набутих людиною на основі й у процесі естетичного ставлення до дійсності і мистецтва.

3. У молодшому шкільному віці естетичний досвід формується як цілісне функціональне утворення у структурі духовно-практичного зв'язку з естетичними цінностями в дійсності та мистецтві. Основними функціями естетичного досвіду молодших школярів є комунікативна, пізнавальна та креативна. Особливості формування естетичного досвіду у молодшому шкільному віці пов'язані з тим, що естетичний досвід учнів залежить від їхнього ставлення до прекрасного в дійсності і мистецтві і, водночас, виступає впливовим фактором розвитку емоційної, інтелектуальної і творчої активності. Наявність естетичного досвіду дозволяє молодшим школярам самостійно сприймати прекрасне, висловлювати оцінне ставлення до нього, творити красу, втілювати свої почуття, думки, уявлення в конкретних видах ігрової, трудової, навчальної, творчої діяльності.

4. Естетичний досвід молодших школярів належить до складних системних утворень, для діагностування яких потрібні відповідні критерії, показники і методи. У процесі дослідження нами виділено й обґрунтовано критерії, параметри естетичного досвіду молодших школярів, які слід брати до уваги. До них віднесено художньо-естетичну активність учнів (розвиток інтересів, орієнтацій, потреб, ставлення до прекрасного); художньо-естетичну освіченість молодших школярів (наявність відповідних почуттів, знань, понять, художнього світогляду); художньо-естетичні уміння дітей (уміння сприймати, оцінювати прекрасне, участь у виконавській та творчій діяльності).

5. У процесі констатувального експерименту були отримані дані, що засвідчили про стан сформованості естетичного досвіду молодших школярів. Зроблено висновок щодо необхідності вдосконалення існуючої практики естетичного виховання учнів початкової школи та ефективного розв'язання проблеми формування естетичного досвіду молодших школярів.

6. У процесі дослідження обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування естетичного досвіду молодших школярів у процесі художнього діалогу. До них віднесено:

- урахування вчителями початкових класів мети, основних завдань та станів формування естетичного досвіду молодших школярів;
- стимулювання і розвиток емоційно-естетичної, інтелектуально-естетичної та креативно-естетичної активності учнів;
- організацію діалогічної взаємодії з учнями в системі їх комунікативної, пізнавальної і творчої діяльності, пов'язаної з естетичним ставленням до дійсності і мистецтва.

7. Результати експериментальної роботи засвідчили ефективність обґрунтованих на теоретичному рівні педагогічних умов формування естетичного досвіду молодших школярів, дозволили виявити позитивну динаміку розвитку зазначеної якості учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абасов З. Диалог в учебном процессе // Народное образование. - 1993. - № 9 - 10. - С. 43 - 45.
2. Аболина Т.Г., Миропольская Н.Е. Эстетическое воспитание в школе. - К.: Выща школа, 1987. - 160 с.
3. Авдіянц Г.Г. Формування духовних потреб молодших школярів у сім'ї/ Луганський державний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка. - Луганськ, 2017. - 204 с.
4. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества. - К.: Освіта, 1991. - 111 с.
5. Ананьев Б.Г. Психология чувственного познания. - М., 1960. - 182 с.
6. Апресян Г.З. Эстетическое сознание. Объективные и субъективные факторы его формирования. - М.: Искусство, 2007. - 225 с.
7. Аніщенко Н.В. Формування культури художнього сприймання в системі педагогічної майстерності вчителя початкових класів // Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителя: Тези доповідей науково-практичної конференції 29-31 травня 1991 р. - ч.ІІ. - К., 2011. - С. 57-59.
8. Антонович Є.А. Народне образотворче мистецтво і дизайн (мистецтвознавчо-педагогічний аспект) // Реклама і дизайн ХХІ сторіччя: освіта, культура, економіка: Збірник наукових праць. - К.: ІППР, 2016. - Вип. 2. - С. 73-76.
9. Апресян Г.З. Эстетическое сознание. Объективные и субъективные факторы его формирования. - М.: Искусство, 1981. - 225 с.
10. Бех І. Д. Виховний процес у траєкторії духовного розвитку особистості // Зб. наук. праць: педагогічні науки. - Херсон, ХДПУ, 2010. - Вип. 13. - С. 9 - 16.

11. Библер В.С. Программа школы диалога культур. - Л.: Экспериментальное педагогическое издательство: «На путях к новой школе», 1991. - 40 с.
12. Бодалёв А.А. Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации. - М., 1987. - 164 с.
13. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. (Психологические исследования). - М.: Просвещение, 1968. - 464 с.
14. Борев Ю.Б. Эстетика. - 3-е изд. - М.: Политиздат, 1981. - 149 с.
15. Бриліна В.Л., Брилін Б.А. Духовна сутність естетичного досвіду // Естетичний досвід вчителя: теорія і практика. - Херсон, 2007. - С. 40 - 42.
16. Бутенко В.Г. Організація естетичної освіти молодших школярів // Актуальні проблеми розбудови національної освіти: Збірник науково-методичних праць. - Київ - Херсон, 1997. - Ч.1. - с. 42 - 44.
17. Бутенко Н.І. Формування естетичного досвіду вчителя як науково-педагогічна проблема // Педагогічна освіта: досвід, проблеми, перспективи: Науково-метод. збірник. - Миколаїв, МДПІ, 1996. - С. 60 - 65.
18. Выготский Л.С. Психология искусства. - М.: Искусство, 1987. - 573 с.
19. Виховання естетичної культури школярів: Навч. посібник / І.А. Зязюн, Н.Є. Миропольська, Л.О. Хлебнікова та ін. - К. - ІЗМН, 2008. - 156 с.
20. Глазман М.С. Творчество как диалог // Научное творчество. - М.: Наука, 1969. - 157 с.
21. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - К.: Либідь, 1997. - 374 с.
22. Дем'янчук О.М., Ковач В.І. Удосконалення змісту, форм і методів музичного виховання молодших школярів // Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи. - Київ - Луцьк, 2006. - С. 20 - 22.

23. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Кн. для вчителя / За ред. Г.О. Балла, О.В. Киричука, Р.М. Шамелашвілі. - К.: ІЗМН, 2007. - 136 с.
24. Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Зб. наук. праць / Ред. кол.: І.А. Зязюн, Н.Г.Ничкало, В.Г.Скотний та ін. - Львів: Світ, 1999. - Вип. 4.- 360 с.
25. Естетичний досвід вчителя: Теорія і практика. Монографія / Науковий ред. В.Г. Бутенко. - Херсон, 1997. - 214 с.
26. Эстетическое воспитание в школе: Вопросы системного подхода / Под. ред. Б.Т. Лихачёва. - М.: Педагогика, 1980. - 160 с.
27. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи: Формування і сфери впливу. - К.: Вища школа, 2006. - 174 с.
28. Кант И. Критика способности суждения. Соч. - Т. 5. - М.: Мысль, 1966. - 346 с.
29. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти України. - К., 1992. - Вип. 5. - С. 5-8.
30. Костюк О.Г. Сприймання музики і художня культура слухача. - К.: Наукова думка, 1965. - 117 с.
31. Краткий словарь по эстетике. Книга для учителя. / Под ред. М.Ф. Овсянникова. - М.: Просвещение, 1983. - 248 с.
32. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников. - М.: Просвещение, 1985. - 176 с.
33. Логачевська С.П. Дидактичні основи організації диференційованого навчання молодших школярів / Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. - Кіровоград, 2008. - 172 с.
34. Мацейків М.А., Бохняк П.П. Формування в молодших школярів естетичного ставлення до музичного мистецтва під впливом сім'ї та школи: Респ. наук.-метод. зб. - К., 1999. - С. 38 - 45.

35. Мельничук С.Г. Естетичне та трудове виховання молодших школярів: Посібник для студентів педагогічних факультетів, вчителів початкових класів, вихователів груп продовженого дня. - К., Міністерство освіти України, 2014. - 100 с.
36. Миропольська Н.Є. Формувати почуття прекрасного. - К.: Т-во «Знання», 2008. - 32 с.
37. Науменко С.І. Основи вікової музичної психології. Ч. I. - К., Український центр творчості дітей та юнацтва, 2015. - 104 с.
38. Олійник В. Проблеми естетичного виховання молодших школярів у сучасних умовах // Зб. наук. праць: Педагогічні науки. - Херсон, ХДПУ, 1998. - Вип. 11. - С. 123 - 125.
39. Палій Н. Художня гра як засіб педагогічної корекції емоційної сфери першокласника // Наукові записки. Серія: педагогіка і психологія. - Тернопіль, 2018. - Вип. 4. - С. 33 - 36.
40. Помиткін Є.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: Навчально-методичний посібник. - К.: ІЗМН, 2006. - 162 с.
41. Рибалко В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навчальний посібник. - К., 2004. - 236 с.
42. Ростовский О.Я. Музичний фольклор у вихованні молодших школярів // Початкова школа. - 2012. - № 9 - 10. - С. 36 - 39.
43. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч.-метод. посібник. - К.: ІЗМН, 2007. - 248 с.
44. Савченко Н.С. Вдосконалення підготовки вчителя до формування естетичних орієнтацій молодших школярів // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. - Зб. статей. - Ч.2. - К.: Пед. преса, 2000. - С. 143 - 147.
45. Савченко О.Я. Від людини освіченої до людини культури. Ціннісні орієнтації загальноосвітньої підготовки учнів // Рідна школа. - 2006. - № 5-6.- С. 2 - 4.

46. Семашко А.М. Суна У.Ф. Развитие эстетической культуры молодёжи. - М.: Знание, 1980. - 160 с.
47. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: Навчально-методичний посібник. - К.: ІЗМН, 1997. - 232 с.
48. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: Навч.-методичний посібник. - К.: ІЗМН, 1998. - 334 с.
49. Тарасенко Г.С. Організація естетичного сприймання природи учнями початкових класів: Методичні рекомендації. - К.: НДІ педагогіки України, 2012. - 32 с.
50. Тименко В.П. Розвиток творчої уяви молодших школярів // Початкова школа. - 2011. - № II. - С. 17 -20.
51. Ткаченко О. Виховання естетичної чуйності до природи у процесі гри // Початкова школа. - 2008. - № 7. - С. 53 - 54.
52. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання: Спроба педагогічної антропології // Вибрані пед. твори. - К.: Наукова думка, 1983. - Т.1. - 326 с.
53. Ушинский К.Д. О воспитании эстетических чувств // Собр. соч.: В 11 т. - М.- Л., 1960. - Т. 10. - С. 68 - 79.
54. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. - М.: Сов. Энциклопедия, 1983. - 840 с.
55. Формирование эстетической культуры младших школьников: Из опыта работы / Сост. Н.С. Витковская, А.Б. Щербо, Д.Н. Джола. - К.: Рад. школа, 2000. - 196 с.
56. Формирование эстетического отношения к искусству у детей дошкольного и младшего школьного возраста / Отв. ред. и сост. В.Г. Бутенко. - М.: АПН СССР, 1991. - 296 с.
57. Формування естетичного досвіду вчителя: Монографічний збірник / Наук. ред. і упорядник Н.І. Бутенко. - Херсон, ХДПІ, 1996. - 68 с.

58. Художня освіта і проблеми виховання молоді: Збірник наукових статей / Кол. авт. : Рудницька О.П. , Уланова С.І., Ростовський О.Я. та ін. - К.: ІЗМН, 2007. - 164 с.

59. Черепанова С. Діалогіка життєтворчості як методологічна основа сучасної філософії освіти // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і освіта. - Львів: Каменяр, 2008. - Вип. 3. - С. 11 - 18.

60. Щербо А.Б., Джола Д.Н. Красота воспитывает человека. - К.: Рад. школа, 1980. - 186 с.

61. Якобсон П.М. Чувства, их развитие и воспитание. - М.: Знание, 1976. - 210 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Анкета для усного опитування учнів перших класів
з метою вивчення їх інтересів до виявів прекрасного у
навколишньому житті і мистецтві**

1. Чи любите ви спостерігати за красою природи?
2. У вас є улюблені куточки природи, де дуже гарно і красиво?
3. Чи часто ви спостерігаєте за красою природи?
4. Ви маєте вдома улюблені речі, які є гарними і красивими?
5. Чи збираєте ви красиві природні речі (камінці, красиве осіння листя, китиці калини та ін.)?
6. Ви любите слухати музику?
7. У вас є улюблені пісні?
8. Чи часто вислухаєте улюблену музику вдома?
9. Які казки, оповідання вас цікавлять?
10. Часто ви слухаєте казки?
11. Ви любите малювати?
12. Як часто ви малюєте вдома?
13. Ви навчаєтесь у музичній або художній школі?
14. Чи відвідуєте ви драматичний (хореографічний) гурток у школі?

Додаток Б

Завдання, запропоновані учням 1 класу класів

під час констатувального і формувального експериментів

Класи	Зміст завдань
Перший	<ul style="list-style-type: none"> • Різнокольоровими олівцями намалювати сонечко, яке може радіти або сумувати, бути ніжним або веселим. • Різнокольоровими фарбами зробити розпис на тему «Осінні квіти». • Підібрати на музичному інструменті звуки або мелодії, які б змальовували персонажів улюбленої казки. • Намалювати на папері різнокольоровими олівцями людину, яку діти сприймають як гарну чи погану. • На основі уважно прослуханої казки І.Франка «Заєць та їжак» та перегляду художніх ілюстрацій до неї назвати якомога більше слів, які характеризують образи головних персонажів. • Після розгляду декоративної тарілки, розмальованої за народними мотивами, назвати вияви її естетичної і художньої виразності. • Прослухавши музичні мелодії різного змісту і характеру (марш, танок, пісня), відтворити їх ритмічну виразність.

Додаток В

Методичні прийоми організації діяльності учнів у процесі формування естетичного досвіду

Види діяльності	Методичні прийоми організації художнього діалогу
<p style="text-align: center;">Організація комунікативної діяльності молодших школярів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • спрямування уваги учнів на передбачуване спілкування з виявами прекрасного у природному матеріалі, предметах побуту, творах мистецтва; • підтримання інтересу учнів у процесі спілкування з художньо-естетичними явищами дійсності і мистецтва; • надання молодшим школярам можливості для висловлювання думок і оцінних суджень під час спілкування з прекрасним у повсякденному житті та творах мистецтва; • обмін естетичними почуттями та враженнями від побаченого і почутого в мистецтві та навколишній дійсності; • обговорення з учнями окремих питань естетики поведінки, краси природи, побуту, творів мистецтва, які викликають в учнів інтерес; • стимулювання ініціативи учнів щодо обміну естетичними враженнями і оцінними судженнями про прекрасне в житті і мистецтві;
<p style="text-align: center;">Організація пізнавальної діяльності</p>	<ul style="list-style-type: none"> • обговорення з учнями перспективної програми подорожі у світ краси природи, навколишньої дійсності, ознайомлення з новими творами мистецтва; • обмін враженнями і думками на уроках у процесі пізнання явищ прекрасного в дійсності і мистецтві;

	<ul style="list-style-type: none"> • надання можливості учням висловлювати свої оцінні судження і думки щодо естетичної цінності того, матеріалу, який вивчається на уроці; • висловлювання учнями оцінних суджень у процесі читання і обговорення художніх творів; • обговорення з учнями питань, що є предметом художнього пізнання на уроці, у позакласній виховній роботі; • підготовка учнями мотивованого висновку про самостійно прочитане художнє оповідання, прослухану музику та ін.
<p>Організація творчої діяльності молодших школярів</p>	<ul style="list-style-type: none"> • висловлення учнями пропозиції щодо організації творчої діяльності у класі із залученням творів мистецтва, інших форм естетичного освоєння дійсності; • обмін думками і враженнями у процесі виконання учнями колективної творчої праці, пов'язаної з художньо-естетичним оформленням окремих навчальних матеріалів, форм дозвілля і відпочинку; • стимулювання оцінних суджень учнів щодо поданих на конкурс творчих робіт з мистецтва; • висловлення учнями свого ставлення до самостійного художньо-творчого пошуку; • обговорення з учнями питань змісту, форм і методів їх художньо-творчої діяльності; • обмін думками і планами учасників і переможців конкурсу художніх творчих робіт учнів.

Я, Гриценко Ірина Валентинівна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)